

קהלת פרק א

בתיא חורי-יפין

קהלת ומשלי- הילכו שניהם יחדיו?

ספר קהלת שייך לז'אנר המכונה "ספרות החכמה", ספרות שכלתנית-רציונלית שבאה להפגיש את הקורא עם חכמה דידיקטית-מעשית מחד ועם חכמה עיונית מאידך. משלי, איוב וקהלת נמצאים תחת כותרת אחת, אך מספיק להעמיד את הפסוק: "שָׁמַע בְּנֵי וְקַח אָמְרֵי וְיָרְבוּ לָךְ שָׁנוֹת חַיִּים" (משלי ד 10) הבטוח והחיובי של משלי אל מול: " וְשָׁנֵאתִי אֶת-הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשָׂה שֶׁנַּעַשְׂתָּה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי הִכַל הֶבֶל וְרַעוּת רוּחַ" (קהלת ב 17) המיואש של קהלת, כדי לעמוד על גבולותיו הרחבים של ז'אנר זה. למעשה ניתן לשאול - מהו המשותף המעמיד אותם זה לצד זה?

קריאת הפרק הראשון בספר קהלת מעלה שאלות רבות ונוקבות: מי הוא אותו קהלת? מה מביא אותו למסקנות קשות כל כך, הניכרות כבר במשפט הראשון שהוא אומר? ומדוע הוא רואה לנכון לשתף בייאושו זה?

מי אתה קהלת?

כדי להתחיל ולהבין בפני מה ומי אנחנו עומדים, ראוי לעמוד על טיבו של מחבר הספר- קהלת. קהלת מוצג בשני מקומות בפרק הראשון של הספר:
פסוק 1: "דַּבְּרִי קֵהֶלֶת בֶּן-דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם".
פסוק 12: "אֲנִי קֵהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל-יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלַם".
קהלת מציג עצמו כנצר לבית דוד, ששימש כמלך בירושלים. כל כך חשובה לו הצגה זו, שהוא חוזר עליה פעמיים באותו הפרק. מיהו אותו קהלת?
הגישה המסורתית- הפרשנות המסורתית מציבה כאן את שלמה בן דוד. במדרש שיר השירים רבה, פרשה א פסקה י נאמר על שלמה כי שלושה שמות ניתנו לו: ידידיה, שלמה וקהלת. לאחר מכן אומר המדרש כי כתב שלושה ספרים: משלי, קהלת ושיר השירים.
נקודת חיבור נוספת לשלמה היא השימוש בשורש ק.ה.ל. שם הספר הוא "קהלת" ובספר מלכים א פרק ח, פסוקים 1-2 מוצג שלמה כמלך המקהיל קהילות בישראל: "אֶזְ יִקְהַל שְׁלֹמֹה אֶת זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל רְאִשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂאֵי הָאָבוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלַם לְהַעֲלוֹת אֶת אָרוֹן בְּרִית ה' מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן: וַיִּקְהֲלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיָרַח הָאֲתָנָיִם בְּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי:".

על פי גישה זו הספר הינו יחידה אחת והוא נכתב על ידי שלמה, כמו גם שיר השירים ומשלי. אם כך מתחדדת השאלה שהועלתה בפתיחת הדברים, הפעם לא לגבי הז'אנר אלא לגבי המחבר - כיצד ייתכן שאותו אדם כותב חיבורים שונים כל כך? ניתן להסביר זאת על ידי האמירה, שמופיעה גם היא במדרש שיר השירים, ששלמה כתב כל אחד מן הספרים בתקופה אחרת של חייו: בצעירותו כתב על אהבה (שיר השירים), כשהתבגר משל משלים על החכמה (משלי) ובזקנותו בחן את העולם והגיע למסקנה שהכל הבל (קהלת).

הגישה הביקורתית - אל מול הגישה המסורתית רואה המחקר המודרני בכותרת של הספר תוספת מאוחרת, של עורך הספר, שרק מייחס אותה למלך בן דוד (שלמה?).

טענת המחקר היא שהמגילה חוברה הרבה לאחר ימי שלמה - בימי הבית השני (מאות 3-4 לפנה"ס), וכך אפשר להסביר את המילים הארמיות (כבר, א 10, כשר, יא 6), והפרסיות (פרדס, ב 5, פתגם, ח 11) המופיעות בה.

מה תורם הקשר בין קהלת לשלמה?

בין אם אכן היה זה שלמה שחיבר את מגילת קהלת ובין אם בחרו חז"ל לחבר בין השניים, עולות שאלות מעניינות כמו: מה תורם החיבור בין מגילת קהלת לשלמה? וכן, מדוע הוא אינו נקרא בשמו הפרטי "שלמה" ומוזכר רק באמצעות תפקידו כ"מלך בן דוד בירושלים"?

שלמה נחשב לחכם מכל אדם, לעשיר מכולם, לשליט מוכשר שהיה בעל קשרים ענפים עם העולם המיושב של תקופתו ושבנוסף לכל אלו זכה להתגלות אלוהית. החיבור בין מגילת קהלת ובינו נותן תוקף רב לניסוי המתואר במגילה. את הניסוי בחכמה, בשמחה, בהנאות העולם הזה ובעמל ערך החכם באדם, העשיר באדם, התקיף באדם - שלמה המלך. אין, אפוא, כל אפשרות לטעון כי הניסוי לא צלח בגלל העדר תנאים, שהרי בו, בשלמה, קיימים התנאים הנכונים כולם. כאשר בכל זאת מגיע הוא למסקנה כי הכל הבל, המסקנה מקבלת משנה תוקף ומשנה משמעות.

בנוסף, לדעת המחזיקים בגישה הביקורתית ישנה סיבה נוספת ל"שידוך" בין "מלך בן דוד בירושלים" ובין ספר קהלת. בעזרת ה"שידוך" הזה יכול מחבר הספר להעביר את מסקנותיו על חיי האדם ומשמעותם ולהיות בטוח שיופצו ברבים, שכן שלמה - החכם מכל אדם היה ומי לא ירצה לשמוע דבריו?!

אך גם אחרי שהסברנו את תרומת החיבור בין קהלת לשלמה, לא ברור מדוע בוחר המחבר לא להשתמש בשמו הפרטי? האם לא יהיה משמעותי יותר לומר "אני שלמה בן דוד מלך בירושלים" במקום להזכיר את השם "קהלת"?

השם "קהלת" נראה ככינוי ולא כשם פרטי, כיוון שבפרק י"ב פסוק 8, בסיומו של הספר, הוא מופיע עם 'הא' היידוע: "הַבֵּל הַבְּלִים אָמַר הַקּוֹהֵלֶת הַכֹּל הַבֵּל". כידוע, בשפה העברית, גם זו

המקראית, שם פרטי לא מקבל יידוע. את הכינוי "קהלת" מפרש רש"י כשם ספרותי ששלמה בוחר לעצמו, פסבדונים. על פי רש"י הכינוי "קהלת" מבטא את חכמתו הרבה של המחבר ולכן הוא משמעותי להבנת היצירה: "קהלת- על שם שקהל חכמות הרבה" (קהל=אסף). קהלת הוא איש של חכמה, אדם שאסף ידע וחוויות ממקומות שונים ולכן יש להקשיב לדבריו רוב קשב. מכאן שלא השם הפרטי חשוב כאן אל חכמתו וניסיון חייו המגולמים בשם "קהלת" הרומז לכך. אפשר גם לומר שמחבר קהלת מציג בדבריו חכמות שלא כולן הן בהכרח מקוריות ומשלו, חכמות שאסף ולא תמיד חכמה שנובעת מתוכו ולכן הוא מזכר ברמז ולא במפורש.

שירת ההבלים- IX-מה הטעם לחיינו?

לאחר ההכרות עם קהלת מצפה הקורא למוצא פיו. אותו "מלך בירושלים" עתיר נסיון וחכמה בא לחלוק מחכמתו. אם שאלנו בתחילת הדברים על הקשר בין קהלת למשלי, הרי שכאן המתח בין השניים מתחזק עד מאוד. כאשר בא שלמה לחלוק מחכמתו בספר משלי (ושם מציינת כותרת הספר במפורש את שמו) הוא פורש בפני האדם עצות חכמות לחיים טובים. לעומתו, פותח קהלת את ספרו בשיר ייאוש אפל וקודר:

הַבֵּל הַבְּלִים,
אָמַר קֵהֶלֶת.
הַבֵּל הַבְּלִים,
הַכֵּל
הַבֵּל.

הכל הבל – כך פותח קהלת את ספרו.

המילה "הבל" מופיעה שלושים ושמונה פעמים בספר קהלת, לעומת שלושים ושתיים פעמים במקרא כולו, עד כדי כך שניתן להגיד כי ספר קהלת הוא מקומה הטבעי. בחירתו של קהלת להשתמש במילה זו פעמים כה רבות מסקרנת. מהו בדיוק אותו ה"הבל"? ומה רוצה קהלת להדגיש בשימוש הרב במילה זו

קהלת ב11	19 גַּם-זֶה הַקֵּל וְרַעַת רַבָּה	הַקֵּל	הַקֵּל 11 (א) מִשֵּׁב רוּחַ: 11
קהלת ב23	20 גַּם-זֶה הַקֵּל הוּא	(הַכֵּשֶׁף)	(ב) (בַּהֲשָׁאֵלָה) שָׂא, אִפְסָ: שֶׁאֵר הַמִּקְרָאוֹת
קהלת ד26	21-23 זֶה-נִּהְיָ הַקֵּל וְרַעַת רוּחַ	קהלת ד26	קְרוּבִים: רֵאשִׁי אֶן
קהלת ד77	24 וְאֶרְאֶה הַקֵּל תַּחַת הַשָּׁמַשׁ	קהלת ד77	הַקֵּל וְרִיק 1: הִי וְרַעַת רוּחַ 21-23; הִי וְרַעַת רוּחַ
קהלת ד87	25 גַּם-זֶה הַקֵּל וְעֵינַי רַע הוּא	קהלת ד87	26: הִי גִדְף 11: תַּחַת הַקֵּל 46; הַקֵּל
קהלת ד167	26 כִּי-גַם-זֶה הַקֵּל וְרַעַת רוּחַ	קהלת ד167	הַקֵּל 55-57: תַּחַת הַקֵּל 58-61; יָמֵי הִי 58-60;
קהלת ו21	27 זֶה הַקֵּל וְחֵלִי רַע הוּא	קהלת ו21	מִוֶּסֶר הַקֵּל 62: הַקֵּל הַטֹּיִם 70: הַקֵּל נִכְרַ 69;
קהלת ו140	28 יִשְׁ-הַקֵּל אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה עַל-הָאָרֶץ	קהלת ו140	הַקֵּל שָׂא 67, 68
קהלת ו133	29 וְאֵת-כָּל-יִשְׂאֵר רוּחַ יִקְחֵ-הַקֵּל יִשְׁעֵי מִן	הַקֵּל	
קהלת ו117	30 יִי יִדְעֵ... כִּי-הִמָּה הַקֵּל	קהלת ו117	1 וּמִצְרִים הַקֵּל וְרִיק יַעֲזֹרֵי יִשְׁעֵי לֵה
קהלת ז34	31 וְאִיךְ תִּנְחַמְנִי הַקֵּל	קהלת ז34	2 כִּי-חִקוֹת הַעֲמִים הַקֵּל הוּא יִרְמִיָה 3
קהלת ז177	32 תִּכְלִינָה עֵינַי אֶל-עֲוֹנוֹתַי הַקֵּל אִיכָּה לֵה	קהלת ז177	34 הַקֵּל הִמָּה מַעֲשֵׂה תַעֲתָעִים יִרְמִיָה 15 נא18
קהלת ז83	33/4 הַבֵּל הַקֵּל... הַכֵּל הַקֵּל	קהלת ז83	5 הַקֵּל וְאִי-רַבִּים מוֹעִיל יִרְמִיָה טו19
קהלת ח12	35 וְהִנֵּה גַם-הוּא הַקֵּל	קהלת ח12	6 וְחַלְמוֹת הַשָּׁאֵר יִדְבְּרוּ הַקֵּל יַנְחִמֶנּוּ וְזָכְרִיָה 2
קהלת ח152	36 וְדִבְרַתִּי בְּלִבִּי שֶׁגַם-זֶה הַקֵּל	קהלת ח152	7 אֶךְ כֵּל-הַקֵּל כֵּל-אֲדָם תַּהֲלִים לט6
קהלת ט14	37-41 (שׁ) גַּם-זֶה הַקֵּל קַהֲלַת 193	קהלת ט14	8 אֶךְ-הַקֵּל יִהְיֶינּוּ תַהֲלִים לט7
קהלת ט193	42 וּמִוֶּסֶר... אֶן כִּי הַכֵּל הַקֵּל	קהלת ט193	9 אֶךְ הַקֵּל כֵּל-אֲדָם תַהֲלִים לט12
קהלת י11	43 יִשְׁ-דְּבָרִים הַרְבֵּה מִרַבִּים הַקֵּל	קהלת י11	10 אֶךְ הַקֵּל בְּנֵי-אֲדָם תַהֲלִים סב10
קהלת י84	44 וְיִזְכֹּר... כֵּל-שָׂא הַקֵּל	קהלת י84	11 הַקֵּל גִּדְף מִבְּקֶשֶׁת-מִוֶּסֶר מִשְׁלֵי כא6
קהלת י106	45 כִּי-הִיָּדוּת וְהַשְׁחָרוֹת הַקֵּל	קהלת י106	12 חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי-הַקֵּל יָמִי אִיּוֹב טו16
קהלת י48	46 לַחַזֵּה וְהַקֵּל כִּחֵי כִלְיֹתֵי	קהלת י48	13 לִמָּה-זֶה הַקֵּל אִינֵעַ אִיּוֹב טו29
משלי ל30	47 שֶׁקֶר הַחַן הַקֵּל יִחִסֵּי	משלי ל30	14 וְלִמָּה-זֶה הַקֵּל תִּהְיֶינּוּ אִיּוֹב כו12
משלי ז13	48/9 וְלִכְבוֹ אַחֲרָי הַקֵּל וְיִהְיֶינּוּ	משלי ז13	15 אִיּוֹב הַקֵּל יִפְצֶה-פִּיהוּ אִיּוֹב כו16
ירמיה 52	50 וְיִכְלֵ-בְהַקֵּל יָמֵיהֶם	ירמיה 52	16/17 הַכֵּל הַקֵּל וְרַעַת רוּחַ קַהֲלַת 144 ב11.
קהלת ח33	51 כִּי-בְהַקֵּל בָּא וּבַחֲשֶׁךְ יִלְךְ	קהלת ח33	
קהלת ח47	52 אֲדָם לֵהַקֵּל דָּמָה	קהלת ח47	
קהלת ח103	53 בְּמֵאוֹנִים... הִנֵּה מִהַקֵּל יִתַּד	קהלת ח103	
משלי יג11	54 הוּן מִהַקֵּל יִמְעַט	משלי יג11	
קהלת יג82	55-57 הַקֵּל הַקֵּלִים	קהלת יג82	
קהלת יג157	58 אֶת-הַכֵּל רֵאִיתִי בְיָמֵי הַקֵּלִי	קהלת יג157	
קהלת יג99	59 אֲשֶׁר-אֶהְבֶּת כֵּל-יָמֵי חַיֵּי הַקֵּלֶךְ	קהלת יג99	
קהלת יג99	60 תַּחַת הַשָּׁמַשׁ כֵּל יָמֵי הַקֵּלֶךְ	קהלת יג99	
קהלת יג127	61 מִסִּפֵּר יָמֵי-חַיֵּי הַקֵּלוֹ	קהלת יג127	
ירמיה י8	62 מִוֶּסֶר הַקֵּלִים עֵץ הוּא	ירמיה י8	
קהלת יג83	63-65 הַקֵּל הַקֵּלִים	קהלת יג83	
קהלת יג67	66 כִּי בְרַב חַלְמוֹת וְהַקֵּלִים...	קהלת יג67	
קהלת יג93	67 מִשְׁמֵרִים הַקֵּלִי-שָׂא חֲסָדִים יַעֲזֹבוּ יִנְהוּ	קהלת יג93	
קהלת יג147	68 שְׁנֵאוֹתֵי הַשְּׂמֵרִים הַקֵּלִי-שָׂא	קהלת יג147	
ירמיה ח19	69...בְּסִטְלֵיהֶם בְּהַקֵּלִי נִכְרַ	ירמיה ח19	
ירמיה ח22	70 הִלֵּשׁ בְּהַקֵּלִי הַטֹּיִם מִנְּשָׁמַיִם	ירמיה ח22	
קהלת יג71	71 קָנְאוּ... כְּעֵטוּי בְּהַקֵּלֵיהֶם	קהלת יג71	
קהלת יג72/3	72/3 לֵהֲכַעֲסֵ אֶת-יְיָ...בְּהַקֵּלֵיהֶם	קהלת יג72/3	

בספר בכלל ובפסוק הפותח את דבריו בפרט?

הוראת היסוד של המילה "הבל" היא משב רוח חם היוצא מן הפה ומתנדף. בהקשר הזה מעניין להצביע גם על הביטויים המכילים את המילה "רוח" בפרקנו בפסוקים 6, 14 ו-17. הרוח, החולפת וחסרת האחיזה יש בה כדי להדגיש את חוויית הארעיות של קהלת בעולם.

עם זאת, מעטות הפעמים בהן משתמשים בהוראת היסוד של המילה "הבל" באופן ישיר. עיון בקונקורדנציה מראה שרוב השימוש המקראי במילה "הבל" הוא מטאפורי. שימוש הפורש מרחב משמעויות קרובות אך שונות, כמו: חולף וכלה; כזב ושוא; לא יועיל; אין בו ממש; אין לו טעם, שטות; אפלה וחושך; אכזבה וכאב; לא נתפס, לא מובן. לדוגמה ניתן לראות את דברי ישעיה בפרק ל פסוק 7, כאשר הוא יוצא נגד הביטחון של העם במצריים במקום באלוהי ישראל: "וּמִצְרַיִם הֶבֶל וְרִיק יֵעָזְרוּ". ברור שאין כוונת הנביא לדמות את מצרים להבל פה, אלא יש כאן שימוש מטאפורי שכוונתו לומר שהעזרה של מצרים היא מצג שוא, ללא תועלת ואין בה ממש. דוגמה נוספת היא דברי איוב בפרק ז פסוק 16: "מֵאֶסְתִּי לֹא-לְעֵלָם אֶחְיֶה וְחַדְלֵי מִמֶּנִּי כִּי-הֶבֶל יָמִי", כאשר כוונתו לומר שימיו חולפים וכלים.

ה"הבל" המקראי הראשון הוא בנם של אדם וחוה, המופיע בבראשית פרק ד. הבל הוא האח הנרצח על ידי קין אחיו, המתחיל את דרכו בעולם כששלשמו משמעות הרומזת על סופו (חולף וכלה). הבנת פתיחת הפרק בעזרת משמעויות המילה "הבל" שפרשנו לעיל מציגה בפנינו אדם, שנסיון החיים שצבר והחקירה, עליה יספר בהמשך, הביאו אותו למסקנות לא פשוטות כלל לגבי העולם והאדם. עצות חכמות לחיים טובים- אין כאן. תמונה קשה, מיואשת ומייאשת של העולם- יש גם יש. קהלת מזעזע את עולמנו! הוא מערער את יסודות האמונה, החכמה והקיום האנושי והוא אינו נרתע מלפתוח בכך את ספרו. המסקנה אליה תוביל החקירה ויובילו הניסויים כתובה שחור על גבי לבן בפתיחת הספר: "הבל הבלים הכל הבל!"

בכמה דרכים אפשר לתאר הבל?

לאחר שיר הייאוש על העולם שהוא הבל, קהלת מתחיל לפרט את שהוביל אותו למסקנתו. בפסוקים 4-11 הוא מתבונן בטבע ומצביע על ארבעה מחזורים -

של הארץ "דֹר הַלֶּךְ וְדֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת",

של השמש וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְאֵל-מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זֹרַח הוּא שֵׁם

של הרוח - הוֹלֵךְ אֶל-דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל-צָפוֹן סוֹבֵב סִבְב הוֹלֵךְ הַרוּחַ וְעַל-סִבְיַתָּיו שֵׁב הַרוּחַ

ושל המים - כָּל-הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל-הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מְלֵא אֶל-מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שֵׁם הֵם שָׁבִים לְלֶכֶת

מעניין לשים לב שבתהליכים הטבעיים הללו נמצאים ארבעת היסודות: **אדמה**, **אש**, **אור** ו**מים**. בכך החיל קהלת את כל המצוי בעולם תחת ההגדרה "הבל". אבל מדוע? למה המחזוריות שהטבע פועל בה ודרכה מצביעה על ההבל שבעולם ובקיום?

נראה כי קהלת מנסה להגיד, שאין ביסודות הללו, המרכיבים את העולם, ממש- שהרי הם תמיד יחזרו למצבם הראשוני. לכן, ברור גם שאין בכל מה שנוצר מהם ממש - וגם הוא ישוב למצבו הראשוני. שינוי בעולם הוא בהגדרה דבר זמני! קהלת קורא למחזוריות הזו "הבל" כיוון שאם הטבע לא מאפשר שינוי ולא מאפשר חידוש, הרי שכל הקורה בו אין בו טעם ואין בו ממש. מחזוריות נוספת אותה מתאר קהלת בנוסף לזו של האדמה, האש, האור והמים היא מחזוריות חייו של האדם. עליו נאמר "דֹר הַלֵּךְ וְדֹר בָּא" ובכך קהלת רוצה להדגיש כי כמו העפר (האדמה, הארץ), גם האדם זמני הוא. אין כאן חידוש, שהרי ברור לנו שהאדם אינו בן אלמוות, אך הכנסת מחזוריות חייו של האדם אל תיאור מחזוריות הטבע המבקש לקבוע כי אין כל חדש בעולם מאפיל על חייו הקצרים של האדם. לא די בכך שקצרים וזמניים הם, גם כל חידוש וכל שינוי אינו מתאפשר על ידם.

פסוק 8 מסכם את מה שרואה קהלת בטבע ובמחזוריות שבו: "דברים יגעים!" תיאורים רבים שאי אפשר לשבוע מהם ושיש בהם כדי לייגע את האדם כי בסופו של דבר הם מביאים איתם יאוש ומייצגים את היות העולם הבל.

אל מול טענות אחרות

בפסוקים 9-10 נשמע קהלת כמי שמתמודד עם טענות ומחשבות שקיימות בעולם. על הטענה כי "יש דָּבָר שְׁיֵאמַר רְאֵה-זֶה חֲדָשׁ הוּא", אומר קהלת כי כל הדברים כבר נאמרו, כל ההמצאות כבר הומצאו וכי אין חידוש בעולם כלל! למה? מדוע דוחה קהלת אפשרות של התחדשות? כיוון שמחקרו, מחכמתו ומנסיונו של קהלת הוא מסיק שתמיד מה שנראה חדש מתברר ברבות הימים כישן: "כָּבֵר הָיָה לְעֵלְמִים אֲשֶׁר הָיָה מְלֻפְנֵנוּ".

קהלת ממשיך וטוען שאם יבוא האדם ויאמר כי יתרונו בהמשכיותו ובהשאת הרושם בעולם על ידי קיומו וקיום צאצאיו, גם בכך אין ממש, שכן ההיסטוריה לא מעניינת את בני האדם! הדור חולף ונשכח: "אֵין זְכָרוֹן לְרֵאשִׁינִים וְגַם לְאַחֲרֵינִים שְׁיֵהִיוּ לֹא-יִהְיֶה לָהֶם זְכָרוֹן עִם שְׁיֵהִיוּ לְאַחֲרֵנָה".

האם ההתבוננות בטבע חייבת להוביל למסקנה הקוהליינית?

ראינו כבר כי תמונת עולמו של קהלת שונה מתמונות עולם בספרים אחרים במקרא (כמו משלי). גם כאן ישנה דוגמה לכך שההתבוננות בטבע של קהלת שונה שוני גדול מהתבוננויות אחרות בטבע המוצגות במקרא ובהתאם לכך גם השינוי במסקנות. אם ההתבוננות בתיאורים הרבים של הטבע מייגעת את קהלת, אצל אחרים היא מביאה לרגשות שונים בתכלית השוני.

ניתן לומר כי המרכזי מבין המתבוננים בטבע במקרא כולו הוא משורר תהילים, החוזר בפרקים רבים על תיאור יפי הבריאה והדרה. אצלו הטבע מופיע במלוא ההוד והנשגבות, הבריאה מפוארת ומפארת את בוראה ונראה כי גם הנבראים שמחים על התפקיד והאחריות שהוענקו להם. כך במזמור ק"ד 1-2: "בְּרַכֵּי נַפְשֵׁי אֶת-ה' ה' אֱלֹהֵי גְדֻלַּת מְאֹד הוֹד וְהִדָּר לְבָשֶׁת: עֲטֵה-אוֹר כְּשֶׁלֶמָה נוֹטָה שְׁמִימִים כִּירִיעָה" וכן בהמשך המזמור, המלא כולו התפעמות מהטבע וחכמת הבורא המתגלה בו. כך גם במזמור י"ט פסוקים 2-3: "הַשְּׁמִימִים מְסַפְּרִים כְּבוֹד-אֵל וּמַעֲשֵׂה יְדִיו מְגִיד הַרְקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יִבְיַע אֶמֶר וְלַיְלָה לְלַיְלָה יִחְנֶה-דָּעַת" ובמזמורים נוספים רבים. לא קשה לשמוע את הפער בין דברי המזמורים בתהילים ובין הפסוקים הקודמים שהזכרנו בקהלת. בעוד תהילים מתרגש מהטבע ומהמחזוריות שבו, מתפעם מהחכמה וההוד המתגלים בטבע ואף רואה את המחזוריות כנוסכת שלווה וביטחון, עומד קהלת וזועק: משעמם!!! לא קורה פה כלום!!! מסקרן לנסות להבין מיהו האדם הכותב דברים קשים כאלה? ממה הוא מפחד? ומה מביא אותו לחשוב כך?

אולי ניתן לומר כי אותו קהלת, שהיה מלך בירושלים ולא חסר דבר, חסר היה דבר אחד. משמעות בחייו! במציאות הלכאורה דינמית הזו, שבה הכל נע, מסתובב, והולך, בכל זאת נאמר כי: "מה-שְׁהִיָּה הוא שְׁהִיָּה".

למה? מה לא מאפשר לקהלת לראות משמעות בחייו?

ראשית, לא פשוט להכיר בכך אבל חוויה של ייאוש וחוסר משמעות היא חוויה האנושית-קיומית (אקזיסטנציאלית), ובספר הספרים יש ספר אחד שנותן לחוויה זו מקום. שנית, לעיתים נובעת החוויה האנושית מתוך נסיבות החיים ומשקפי ההתבוננות של האדם החווה אותם. במקרה שלנו נראה כי נוכל להסתייע ברמז לנסיבות המטרידות את קהלת בפס' 11: "אֵין זְכָרוֹן לְרֵאשִׁימִים וְגַם לְאַחֲרָיִם שְׁהִיָּה לֹא-יְהִיָּה לָהֶם זְכָרוֹן עִם שְׁהִיָּה לְאַחֲרָנָה". לדידו של קהלת ומנסיונו עולה כי לאדם אין יכולת לשנות באמת (רְאֵה-זֶה חֲדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֵלְמִים אֲשֶׁר הָיָה מְלַפְּנֵנוּ פס' 9), במילים אחרות אין הוא יכול להטביע חותם. הדגש של קהלת הוא על החוויה האנושית-קיומית בתוך המחזוריות הזו, שהיא ייאוש ואדישות בשל אי היכולת להשאיר רושם.

פס' 12 : הכרנו כבר את קהלת. מדוע שוב?

אחרי שפגשנו את קהלת ואף שמענו את מסקנותיו, מוצג בפנינו קהלת שוב. פסוק 12 הוא מעין פסוק פתיחה מחדש: "אֲנִי קֵהֶלֶת הַיִּיְתִי מֶלֶךְ עַל-יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלַם". במבט ראשון נראה הפסוק כחזרה בלבד על פתיחת הספר: "דַּבְּרִי קֵהֶלֶת בֶּן-דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם". התוספת "על ישראל" לא מחדשת במיוחד (שהלא היה מלך בירושלים) והדבר מתמיה-מה מטרת החזרה? אם נתבונן לעומק, נוכל להצביע על שני הבדלים מעניינים שיכולים לעזור להסביר את החזרה; ראשית, בפסוק 12 עובר קהלת לדבר בגוף ראשון "אני... הייתי..."; לעומת הפסוק הראשון בו נזכר קהלת בגוף שלישי; ונראה ששם עורך הספר הוא המציג אותו. שנית, ישנו הבדל משמעותי מאוד בדברים שבאים לאחר הפתיחה. הבדל, שאולי הוא הדורש פתיחה חדשה/שניה לספר.

בפסוקים 13-18 קהלת מציג שוב מסקנות לגבי העולם והקיום של האדם, אך בשונה מהתיאור בתחילת הפרק, כאן מתוארות המסקנות כמגיעות לאחר חקירה ובדיקה. קהלת מדגיש שאין הוא קונה את חכמתו מקריאה בספרים ובמאמרים, אלא הוא "תר" ו"דורש" אחריה. "וְנָתַתִּי אֶת-לִבִּי לְדְרוֹשׁ וְלִתּוֹר בַּחֲכָמָה...". "וְרָאִיתִי אֶת-כָּל-הַמַּעֲשִׂים...". וגם "וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חֲכָמָה וְדַעַת". קהלת מתבונן באדם ומתוך מה שרואות עיניו מסיק מסקנות.

הפתיחה השניה עדינה פחות, היא איננה מתרחקת אל הטבע אלא נוגעת מיד בחייו של האדם, בשאלת יכולתו להשפיע על העולם וביכולתו להשפיע על חייו. כאשר מוקד השאלה הוא האדם, המעבר לדיבור בגוף ראשון הופך משמעותי ביותר. ה"הבל" עליו זעק קהלת בפתיחת הספר משפיע לא רק על תפיסת העולם האינטלקטואלית של האדם, איננה נובעת מהתבוננות האדם ביקום, אלא נובעת מחייו ממש, ונוגעת בהם באופן הישיר ביותר.

האשליה שבחכמה

קהלת לא מוכן להניח שום דבר כמובן מאליו ורוצה לבסס את מסקנתו ש"הכל הבל" בכל דרך אפשרית. לכן הוא ממשיך בחקירתו ופונה לחכמה. הבחירה בחכמה דווקא איננה שרירותית, שהרי אנו מורגלים לחשוב כי היא היא המייחדת אותנו מכל עולם החי! ניתן אפילו למצוא פרשנויות שונות הרואות בצלם האלוהים שבאדם את החכמה והתבונה, כמו שאומר הרמב"ם במורה הנבוכים, חלק א, פרק א: "...ובדבריו נעשה אדם בצלמנו (בראשית א', 26) תהיה הכוונה במלה זאת לצורת המין, אשר היא ההשגה השכלית...". המרכזיות של החכמה בקטע מתבררת גם ממילותיו של קהלת עצמו "לְדְרוֹשׁ וְלִתּוֹר בַּחֲכָמָה" (פסוק 13) וגם מהשימוש הרב במילה "חכמה" ובנגזרות ממשמעותה "דעת", "לדעת", "ידעתי". בחלק זה (12-18) קהלת הוא חוקר וכלי המחקר שלו היא החכמה.

קהלת חוקר בתחילה את הנעשה תחת השמים, שמוצג כ "עֵנִין רָע נָתַן אֱלֹהִים לְבַנֵּי הָאָדָם לְעֵנוֹת בּוֹ" (13). השימוש בשורש ע.נ.ה מובנו מלכתחילה הוא שאלוהים נתן לבני האדם עניין רע

להתעסק, לעמול ולהיות טרוד בו. אך מהדהדת ונרמזת כאן משמעות נוספת של השורש ע.ג.ה המוסיפה גם תיאור ייסורים (עינוי). דהיינו - יכולת החקירה של קהלת הופכת עבורו לעינוי. אמנם בספרנו קהלת הוא החוקר, אך כבר כאן דבריו מצביעים על היות החכמה גורם של סבל וכאב בחיי האדם בכלל (ובהמשך נראה כי גם בחייו בפרט). למה?

מדוע העיסוק בחכמה הוא "ענין רע" או יותר מכך- סבל ממש?

כפי הנראה גם החכמה אינה מצליחה לספק מסקנות אופטימיות וגם המחקר הזה מביא לידי ייאוש. קהלת מתבונן בנקודת הייחוד הזו של האדם, בחכמה, אך במקום להגיע לרוממות רוח מיכולותיו של האדם הוא קובע כי החכמה "הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו" וכי "גם-זה הוא רעיון רוח". למה פוסל קהלת את נקודת הייחוד הזו של האדם עד כדי כך? מדוע

הוא אינו מוכן לראות את הטוב והיתרון שנותנת החכמה לבני האדם?

קהלת עצמו פורש בדבריו כמה סיבות לייאוש הזה ובניהן היות מעשי האדם "הבל"- חולפים וכלים, ארעיים, חסרי קיימות ממשית. אם בתחילת הפרק פתח קהלת בדברים הסתומים "הַבֵּל הַבְּלִים אָמַר קִהְלֵת הַבֵּל הַבְּלִים הַכֹּל הַבֵּל" (2), הרי שכאן הוא מפרט יותר ואומר: "רְאִיתִי אֶת-כָּל-הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הַבֵּל וְרַעוּת רֹחַ" (14). בחקירתו ראה קהלת אנשים שונים עושים מעשים שונים, אך בכל המעשים הללו לא היה בכדי לתת מענה על חוויית ההבל של האדם. אף אחד מהם לא יצר מציאות ברת-קיימא של שינוי ושל הטבעת חותם משמעותית (שכן, כפי שאמר קהלת בחלק הראשון של הפרק, אפילו היסודות תכליתם לחזור למקורם). קהלת מסתכל על החסרונות של האדם בעולם ומסיק כי הם אינם ברי שינוי "מַעֲוֹת לֹא-יֻכָּל לְתַקֵּן וְחֶסְרוֹן לֹא-יֻכָּל לְהַמְנוֹת" (15). גם חכמתו של האדם לא תוכל אל מול עיקרון זה. חוסר האונים מגיע, אפוא, מכל כיוון, תחושת ותודעת ההבל רק הולכת ומתחזקת, הולכת ומעמיקה.

דברתי אני עם-לבי - דיבור פנימה

בייאושו פונה קהלת למעגל המצומצם ביותר, הוא פונה לתוך עצמו פנימה: "דְּבַרְתִּי אֲנִי עִם-לְבִי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הַגִּדְלֵתִי וְהוֹסַפְתִּי חֲכָמָה עַל כָּל-אֲשֶׁר-הָיָה לְפָנַי עַל-יְרוּשָׁלַם וְלְבִי רָאָה הַרְבֵּה חֲכָמָה וְדַעַת". את חקירתו הוא פתח בהתבוננות בטבע, בעולם, שאישישה את מסקנתו כי "הַכֹּל הַבֵּל". משם עבר להתבונן באדם ובחכמה שהוא מביא עמו וגם כאן ליוותה אותו המסקנה המיידית. לכן הפתח היחיד נותר במעגל הקרוב ביותר, נסיונו הוא וחוויותיו האישיות. הוא מתאר זאת במילים הרגישות כל כך "דְּבַרְתִּי אֲנִי עִם-לְבִי" ובכך פותח בפני הקורא את עולמו הפרטי

ביותר, האינטימי ביותר. לצערנו ולצערן של קהלת, גם כאן הוא לא מצא תקווה והשיח הכן והפתוח עם הלב מוביל גם הוא אל המסקנה מרפת הידיים: "...יִדְעֵתִי שְׁגָם-זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ". יתרונו הידוע של האדם על עולם החי, החכמה, מתקבל כיתרון לכאורה, כיתרון למראית עין, כיתרון שאין בו ממש. האדם רודף אחר הרוח ומבקש אותה (הביטוי "רעות רוח" נגזר ככל הנראה מהשורש השכיח ר.ע.ה שמשמעותו הובלה, כמו רעיית עדר בהמות- הרוח אמורה להנחות את האדם בחייו), אך זו אינה נותנת נחמה למצבו.

מדוע זוהי מסקנתו של קהלת מהחכמה? מדוע נתפסת החכמה כ"ענין רע"? אולי כיוון שמנקודת המבט שלו מועצמת חוויית האין-אונים וחוסר היכולת של האדם ליצור שינוי גדול ומשמעותי בעולם: "מְעֵוֹת לֹא-יֻכָּל לְתַקֵּן וְחֶסְרוֹן לֹא-יֻכָּל לְהַמְנוֹת" (15). גם החכם באדם לא יצליח לתקן את המעוות לחלוטין. החכמה אולי מאפשרת צעדים קטנים, אך החסרון והעוות ישארו באשר הם.

אולי, כפי שנאמר בחלק הקודם של הפרק, בגלל שלדעת קהלת האדם לא מחדש דברים בעולם אלא רק מגלה דברים שהיו קיימים עוד קודם לכן ולעיתים אפילו נאמרו קודם לכן: "יֵשׁ דְבָר שְׁיֵאמַר רְאֵה-זֶה חֲדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֵלְמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְפָּנָיו" (10). ואולי קהלת מדבר מתוך הכרות עם היומיום הפשוט של האדם, שבו, חכם ככל שתהיה, "מֵה-שְׁהָיָה הוּא שְׁיֵהָיָה וּמֵה-שֶׁנַּעֲשָׂה הוּא שְׁיֵעֲשָׂה" (9).

אפשר גם להציע שהסתייגותו של קהלת מהחכמה נובעת ממחשבה שדברים שנאמרו, גם אם דברי חכמה הם, השפעתם מצומצמת וזמנית ולכן החכמה לא מהווה יתרון ובעיקר לא נותנת מענה לנסיון להשאיר חותם.

אז לאן הגענו?

המצב לא מעודד. בלשון המעטה. הכל הבל, לאדם אין יכולת השפעה על העולם, אין יכולת הבנה של המציאות. אין בכוחו להתמודד עם החסרונות הרבים של העולם הכוללים את השוא, הזמניות, תחושת חוסר הטעם וחוסר המשמעות; ולהכיל את המכאוב שמביאה עמה חכמתו. כל נתיב אותו חקר קהלת, מהמעגל הרחוק עד ליבו פנימה הוביל לשוקת שבורה ומצבו של קהלת נראה כייאוש קיומי קיצוני ביותר.

ייאוש קיומי אינו נחלת העבר בלבד. משוררים, הוגים, ציירים, שחקנים ואמנים כאלה ואחרים, התעמתו אתו, כתבו עליו ויצרו דרכו. אותה חווית חיפוש המוביל למבוי סתום אינה שמורה לקהלת בלבד, אם כי תיאורו הוא ללא ספק אחד הביטויים הקיצוניים לתחושה זו.

דוגמה עכשווית יותר המבטאת את החוויה הזו אפשר לראות בבית הראשון בשירו של אביב גפן "מליארד טועים":

לכבוד מיליארד מיליארד טועים
 שאת דרכם עוד מחפשים
 אם לא מצאתם זה אולי סימן שאין
 לכבוד מיליארד מיליארד טועים

בתמציתיות גדולה מעביר אביב גפן לשומע את חווית הייאוש הקיומי. האדם המחפש לא לבד, הוא חלק מאותם "מיליארד", חלק מהמין האנושי המחפש את דרכו המחפש את יתרונו בעולם. אך כבר בפתיחה הוא אומר להם "אם לא מצאתם, זה אולי סימן שאין". אביב גפן מסתייג ואומר "אולי", אך החוויה היא שאין. חווית התסכול, הריק, ההבל. מעניין לראות כי אביב גפן לא יכול להישאר בעומק הייאוש הזה ובהמשך השיר הוא אומר לאדם "זו לא חובה לחיות, זו זכות להיות חיים". נדמה לי כי ניתן לפרש שיש כאן פתח ורצון להאמין שיש משמעות לחיים שלנו, שאינם חובה ושהבחירה בהם משמעותית. אולי יש בזה כדי להסביר במקצת גם את סיומו של ספר קהלת.

לאן מתפתחת החקירה של קהלת? מה הוא מציע כפתרון, אם הוא בכלל מציע? האם אנו יכולים להציע הסבר לקיצוניות דבריו או פתרון לכאבים העולים מהם?

כדי לתת מענה לשאלות אלו ודומות להן יש כמובן ללמוד לעומק את ספר קהלת, אך ננסה לתת כאן מענה מתמצית לטובת הלומדים את פרק א בלבד. למורים שמלמדים פרקים נוספים בקהלת: לא רצוי לתת את המענה כבר כאן, אלא להמשיך את התהליך עם פרקים ג, יא ו-יב ורק בסיומם להציג את כיווני הפתרון).

אל מול המוות הכל מתגמד: כיוון פתרון זה מתכתב עם הנאמר במדרש שיר השירים רבה שהובא לעיל, שם כתוב כי שלמה כותב את ספר קהלת בזקנותו. כאשר עומד אדם בסוף ימיו ויודע כי המוות אורב לפתחו, מתגמדים כל ההשגים שהשיג וכל החוויות שחווה. אל מול המוות הכל נראה חסר משמעות וללא ספק, חסר אחיזה בעולם. בנקודה הזו, של לפני המוות, מסתכל קהלת על העולם בעיניים פסימיות ורואה את כל שעשה אך שואל את עצמו- מה ישאר מכל זה אחרי לכתו? איזו משמעות, אם בכלל, יש לעושר ולחכמה של אדם אם בסוף ימיו הם נעלמים איתו?!

ניתן לראות בפסוקים מסוימים בקהלת רמזים להיותו אדם מבוגר אולי גם זקן – למשל א' 11, י"א 8 – י"ב 7, וכן הפסוק על הבן היורש אותו (שלא מצאתי כרגע)

לא הכל שחור: אמנם פרק א מציג מציאות קודרת למדי, אך גם בקהלת ניתן למצוא "פתחי אוורור" לתפיסה זו. כך למשל פסוק 1 בפרק יא הקורא לאדם: "שֶׁלַח לְחֶמְךָ עַל-פְּנֵי הַיָּמִים כִּי-בָרַב הַיָּמִים תִּמְצָאָנּוּ". כלומר, מנחה את האדם כיצד לפעול כדי שיהיה עולם טוב יותר וכדי שלאדם יהיה טוב. פסוק זה דומה יותר לפסוקים במשלי המציגים בפני האדם עצות חכמות לחיים טובים. כמובן שהכתוב הזה אינו מבטל את התחושות החזקות שעולות בפרק א ובפרקים נוספים

בקהלת, אך הוא מציע נחמה פורתא. אמנם הכל הבל, אך גם בתוך ההבל הזה צריך לדעת איך לחיות.

המדיום הוא המסר: קהלת קובל על חוסר היכולת להשאיר חותם בעולם, הייאוש שלו משכנע אותנו כל כך עד שלעיתים אנו עומדים מול פסוקים בקהלת ומרגישים שגם אנחנו, יחד איתו, שואלים את השאלה הקשה: "מה-יתרון לאדם בְּכָל-עֵמָלוֹ שְׁיַעֲמַל תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ"?! קהלת קורא לאדם לא להרבות בחקירה ובכתיבה כיוון שאין בהם ממש. אך, מעניין לראות כי קהלת עצמו בוחר בחקירה וכתיבה כדרך להביע את עצמו ולהשאיר את מחשבותיו בעולם. קהלת הוא ההוכחה הטובה ביותר לכך שדבריו אינם נכונים – קהלת בספרו הטביע חותם משמעותי ושאיינו זמני!

לכל זמן ועת לכל חפץ: נסיון נוסף להבין את קהלת ולשים אותו בפרופורציה הוא ההבנה כי קהלת מתאר סוג אחד של חוויה בחיים של אדם. לכל אדם בימי חייו ישנם רגעים ותקופות שהכל נראה לא משמעותי, שכל מה שעושים נראה סתמי ושפועלו של האדם בעולם ושלי בפרט נראה כהבל גמור וכרעות רוח. רגעים אלו נראים בלעדיים ולא משאירים שום פתח לקרן אור קטנה להיכנס פנימה. ספרו של קהלת בא לתת ביטוי לרגעים אלו, הוא שם עליהם את הדגש ומתוך נקודת המבט הזו הוא נכתב, לכן גם הוא כל כך החלטי וקיצוני. צריך לזכור כי לא כך הם החיים כולם, ישנם גם רגעים אופטימיים יותר (הם אפילו הרוב), ישנם רגעים בהם תחושת היכולת לשנות ולהשאיר חותם חזקה מאוד- לזמנים אלו יש ביטויים אחרים בסיפורי ובספרי המקרא. קהלת אמון על זמני ההבל. בהיות המקרא מכיל חלקים ניכרים במורכבות האנושית, הרגשית-השכלית-החוויתית-החברתית ועוד, הרי שיש חשיבות להכיל גם את התחושה הזו.

לא להציץ בסוף הספר: אבל אם כן "נציץ" נגלה כי גם מחבר הספר לא הסכים להישאר ולהשאיר את הקורא עם תודעת ההבל הזו וסיים את ספרו בהנחיה חיובית לאדם. סופו של הספר מכיל עצה, כיצד לחיות חיים טובים ונכונים: "סוף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמַע אֶת-הָאֱלֹהִים יִרְא וְאֶת-מִצְוֹתָיו שְׁמֹר כִּי-זֶה כָּל-הָאָדָם". אמירה המאפשרת לאדם להבין מה תכליתו בעולם ומה הדרך הנכונה בה ילך ובכך גם משאירה פתח לאופטימיות- יש תכלית לקיום האנושי.

[מה עושה קהלת בתנ"ך שלנו?](#)

לממשיכי הלימוד בקהלת אני מציעה להשאיר גם את העיסוק הזה לסיים לימוד הספר, אך לטובת הלומדים את פרק א' בלבד נביא כאן את הדיון. הדבר נכון גם לגבי הדיון הבא בשאלת אחדות הז'אנר של ספרות החכמה.

חז"ל העלו ספקות לגבי קדושתו של ספר קהלת והיו ביניהם שביקשו לגנוז אותו ולא לכלול אותו בקאנון של כתבי הקודש. במשנה, מסכת עדויות, פרק ה, משנה ג, נאמר כי לדעת בית שמאי קהלת

אינו מטמא את הידיים (ביטוי המסמל העדר קדושה. דבר שיש בו קדושה יש בו גם כח לטמא). הנושא נידון שוב גם במסכת ידיים, פרק ג, משנה ה ושם מובאת מסורת מפי שבעים ושנים זקנים האומרת שקהלת הוא ספר שכן מטמא את הידיים, כלומר- ספר קודש. מדוע יש בכלל מחלוקת? תשובה אחת היא הסתירות שהספר מכיל, שמשאירות את הקורא במצב של חוסר אונים וחוסר הבנה של הספר. דוגמה אחת לכך היא שתי אמירות סותרות על השמחה, האחת "לְשִׁחּוֹק אֲמַרְתִּי מִהוֹלֵל וּלְשִׂמְחָה מִה־זֶה עֲשֵׂה" (ב 2) והשניה " וְשִׂבְחֹתַי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה" (ח 15). תשובה נוספת, שנבעת באופן ברור מניתוח הפרק שראינו, היא שדעותיו של קהלת נועזות מאוד ופעמים נוגדות את מהותה של האמונה. כך בפסיקתא דרב כהנא, מהדורת בובר, דף סח, ב "ביקשו חכמים לגנוז את ספר קהלת לפי שמצאו בו דברים שהם מטים לצד מינות". דבריו של קהלת לא משאירים לאדם נחמה להתגדר בה ואילו בספרי מקרא אחרים ובוודאי באמירות חז"ליות אפשר למצוא דגשים רבים על כוחו של האדם כמנהיג או כחכם, על יכולותיו של האדם להשפיע ועל אחריותו בעולם.

אם כך, מדוע בסופו של דבר נכנס קהלת לתוך כתבי המקרא?

יש שיאמרו שהדבר קרה רק בזכות הפרשנות של אנשי הכנסת הגדולה, שפירשו את קהלת לפי עיקרי המסורת ובעזרת מדרשים יישבו את הסתירות. יש שיגידו כי סיומו האופטימי יחסית והאמוני מאוד הוא שאפשר את כניסתו. נראה שחשוב גם לחזור ולהדגיש את שאמרנו לעיל- כתבי הקודש המקראיים מחזיקים מורכבות אנושית מיוחדת מאוד. ככאלה, יש בהם מקום לאמירות שונות ומגוונות המתאימות לזמנים שונים ולחוויות מגוונות בחייו של אדם. דברי קהלת אינם זרים לקיום האנושי ולכן על כתבי הקודש המקראיים לעסוק גם בהם.

לסיום נחזור אל שאלת אחדות הז'אנר, איתה פתחנו את המאמר: מה משאיר את קהלת ומשלי

תחת אותה כותרת?

בתחילת דברינו הצגנו את השאלה כאילו כביכול ספרות החכמה מכילה אך ורק פתגמי חכמה אופטימיים ולכן קהלת אינו יכול להתאים לז'אנר זה. אם נדייק נראה כי בספרות החכמה ישנם שני סוגי חכמות: חכמה מעשית וחכמה עיונית. החכמה המעשית באה לומר לאדם כיצד לנהוג בחיי היומיום על מנת להגיע לאושר והצלחה. החכמה העיונית שואלת שאלות פילוסופיות ברומו של עולם ודרכן מנסה להציע משמעות לחיים והסבר לגמול בעולם. גם דרכי הכתיבה של חכמות אלו שונות אחת מהשניה. החכמה המעשית כתובה בפתגמים קצרים, שנונים ולא עוקצניים, ואילו החכמה העיונית שואלת שאלות ומספרת סיפורים שלעיתים יש בהם התרסה, פסימיות וחוסר נכונות לקבל את העולם כפי שהוא. ספרות החכמה העיונית היא ספרות ביקורתית, מה שאין כן בחכמה המעשית. יחד עם זאת, חשוב לומר שהחכמה העיונית-מעשית, מנסה להגיע לתשובה לשאלה מה

טוב ומה נכון ולהבין מהו האושר ומהי הצלחה. אך, הדרך שלה ספקנית יותר, ביקורתית יותר ולעיתים (כמו שניתן לראות בפרק א בספר קהלת) פסימית יותר.

[ספרים ומאמרים להרחבה:](#)

אדר צבי, **הערכים החינוכיים של התנ"ך**, ירושלים, תשכ"ז
 שפירא חיים, **קהלת-הפילוסוף המקראי: המסע לעמק השאלות הגדולות**, אור יהודה, תשע"א
 זר-כבוד מרדכי, "משמעות השם 'הבל' בספר קהלת", **בר אילן ד-ה** (תשכ"ז) 59-50
 מרקוביץ הניה, "אדם מול גורלו- עפ"י רשימות על קהלת מאת פרופ' אנדרה נהר", **בית מקרא יג3**
 (תשכ"ו) 32-20

[שיעורים במקרא וידיאו:](#)

כהן צמח דוד, קהלת א':

<http://mvofakim.cet.ac.il/ShowItem.aspx?ItemID=62a63db3-c16b-4ac6-be6b-e90a594132fa&lang=HEB>

גודמן מיכה, ואזנה נילי ורוזנברג אפרת על קהלת ומסריו:

<http://mvofakim.cet.ac.il/ShowItem.aspx?ItemID=3dc16cae-7843-4b59-b46e-ee3192e30270&lang=HEB>

פרנקל מרלה, מסע בעקבות קהלת

<http://mvofakim.cet.ac.il/ShowItem.aspx?ItemID=ffd7f5a9-cded-4d2c-bfc7-eeba14921eba&lang=HEB>